

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍՐԳՐՔԻ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Արա ԳԱՐՈՒՋՅԱՆ

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ

2003թ. օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ դրվեց ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը: Դրա ընդունումը պայմանավորված էր մի շարք հանգամանքներով: Նախ՝ 1995 թ. ընդունվել էր անկախ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, և բնականաբար բոլոր մյուս օրենքներն ու օրենսգրքերը պետք է համապատասխանեցվեին Սահմանադրության դրույթներին: Այս տեսակետից ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի ընդունումը նույնիսկ փոքր-ինչ ուշացել էր: Բացի այդ՝ նախկին քրեական օրենսգիրքը արդեն չէր համապատասխանում հանրապետությունում ձևավորվող ու զարգացող տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, գաղափարախոսական իրողություններին, ինչպես նաև քրեական իրավունքի գիտության առկա մակարդակին:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը սկզբնական շրջանում կատարեց իր առաքելությունը՝ հանրապետությունում ընթացող գործընթացների արդյունքում ծագած ու ձևավորվող հանցավոր վարքագծի նոր ձևերի դեմ պայքարի գործում հարաբերականորեն արդյունավետ միջոց հանդիսանալով:

Բարձր գնահատելով գործող քրեական օրենսգրքի դերը հանրապետությունում հանցավորության դեմ պայքարի գործում, այնուհանդերձ պետք է նշել, որ դրա նորմերի գիտական վերլուծությունը և կիրառման պրակտիկան բացահայտեցին նաև օրենսգրքում առկա բազմաթիվ թերությունները: Պատահական չէ, որ մինչ այժմ քրեական օրենսգրքում արդեն մոտ հարյուր փոփոխություն ու լրացում է կատարվել: Ընդ որում, այս գործընթացը դեռ շա-

րունակվում է: Պետք է նշել, սակայն, որ շատ հաճախ արված փոփոխությունները ոչ թե շտկել են վիճակը, այլ ընդհակառակը՝ ավելացրել են օրենսգրքում առկա հակասություններն ու թերությունները: Փոփոխությունների մի մասը կատարվել են պահի թելադրանքով, կոնկրետ դեպքի կապակցությամբ, առանց հաշվի առնելու օրենսգրքի ընդհանուր տրամաբանությունը, մյուսները զուրկ են կրիմինալոգիական հիմնավորվածությունից կամ հակասում են քրեական իրավունքի տեսության ժամանակակից միտումներին: ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունների ու լրացումների մի զգալի մասը աչքի է ընկնում լեզվական անճշտություններով, ինչի արդյունքում անհնար է դառնում նորմի ճիշտ կիրառումը:

Բացի նշվածից, ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հայեցակարգային փոփոխությունների կարիք ունի, որովհետև դրանում, փաստորեն, հայեցակարգ էլ չկա. մեր քրեական օրենսգիրքը ԱՊՀ մոդելային քրեական օրենսգրքի և ՌԴ քրեական օրենսգրքի սինթեզ է ներկայացնում, որը զուրկ է կուռ կառուցվածքից և լի է հակասություններով: Բնականաբար խիստ ցածր է քրեական օրենսգրքի արդյունավետությունը: Բավական է նշել, որ ՀՀ-ում հանցավորությունը աճի միտում է դրսևորում, հանցավորության մեջ տարեցտարի ավելանում է ռեցիդիվային հանցավորության տեսակարար կշիռը, պետությանը պատճառված նյութական վնասների զգալի մասը այդպես էլ չի վերականգնվում և այլն:

Եթե ընդհանրացնելու լինենք ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա թերությունները, ապա դրանք կարելի է դասակարգել հետևյալ տեսակների՝

ա) հայեցակարգային անճշտություններ և կրիմինալոգիական իրականության անտեսում,

բ) սխալներ և հակասություններ,

ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

գ) բացեր:

Քայեցակարգային անճշտություններ և կրիմինալոգիական իրականության անտեսում

Չանցագործության այս կամ այն տեսակի համար պատիժ նախատեսելիս օրենսդիրը պետք է հիմք ընդունի ոչ միայն և ոչ այնքան պատճառված վնասի չափը, այլև հիմնվի ***կրիմինալոգիական իրողության*** վրա, որի կարևոր տարրերից մեկը հանցանք կատարողի անձն է: Ցավոք, օրենսդիրը գրեթե երբեք հաշվի չի առնում այս իրողությունը: ՀՀ քրեական օրենսգիրքը, հիմնված լինելով «արարքի հայեցակարգի վրա», հանցագործությունների համար պատիժ նախատեսելիս հիմք է ընդունում պատճառաված վնասի չափը, ինչի արդյունքում հաճախ անտեսվում է կրիմինալոգիական իրողությունը, խախտվում է արդարությունը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հափշտակությունների համար քրեական պատասխանատվության խստությունը կապում է հափշտակության չափի հետ՝ խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը նախատեսելով որպես հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանքներ: Արդյունքում՝ գողության եղանակով 501 հազար դրամ հափշտակած, առաջին անգամ հանցանք կատարած անձը կարող է դատապարտվել երկուսից վեց տարի ժամկետով ազատազրկման, իսկ նույն եղանակով 499 հազար դրամ հափշտակած, նախկինում դատապարտված անձը կարող է դատապարտվել մինչև երկու տարի ժամկետով ազատազրկման: Խախտվում է արդարությունը, անտեսվում է կրիմինալոգիական իրողությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 105-ը պատասխանատվություն է նախատեսում հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանության համար, իսկ հոդվածի երկրորդ մասով ավելի խիստ պատասխանատվություն է նախատեսված հո-

գեկան խիստ հուզմունքի վիճակում երկու կամ ավելի անձանց սպանության համար: Ստացվում է, որ, օրինակ, խմբի կողմից ծաղրուծանակի կամ բռնության ենթարկված և հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում հայտնված անձը պարտավոր է զսպել իրեն և ընտրել ու սպանել իր նկատմամբ հանցավոր արարք կատարած անձանցից մեկին: Բայց դա արբուրդ է թե հոգեբանության, թե կրիմինալոգիայի տեսանկյունից:

Այս կապակցությամբ ևս մեկ օրինակ բերենք: ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 177-ի առաջին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում զգալի չափերով գողության համար, իսկ չորրորդ մասը՝ ձեռքի պայուսակից, հագուստից կամ այլ պահոցից կատարված մանր չափերի գողության համար: Հիմք ընդունելով զուտ այն փաստը, որ վերջին դեպքում գողությունը մանր չափերով է կատարվում՝ օրենսդիրը դրա համար ավելի մեղմ պատիժ է նախատեսել: Մինչդեռ նման դեպքերում խոսքը, որպես կանոն, զրպանահատների մասին է, ովքեր բարձր հանրային վտանգավորությամբ են օժտված և կրիմինալ աշխարհում ընդունված դասակարգման աղյուսակում առաջատար տեղերից մեկն են զբաղեցնում, այնինչ հոդված 177-ի առաջին մասով նախատեսված հանցանքը կարող է կատարել սոցիալական ծանր կացության մեջ գտնվող այն անձը, ով ոչ մի կապ չունի հանցավոր աշխարհի հետ:

Քրեական իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից է ***ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը***: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ մեղքի վերաբերյալ առկա են երեք հիմնական հայեցակարգեր՝ վտանգավոր վիճակի, նորմատիվիստական և հոգեբանական: Մեր քրեական օրենսդրությունը հիմնված է հոգեբանական հայեցակարգի վրա, որի հիմնական դրույթը հանգում է նրան, որ մեղքը անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր արարքի և դրա վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ և դրսևորվում է դիտավորության կամ

անզգուշության ձևերով: Սակայն հոգեբանական հայեցակարգը հաճախ թույլ չի տալիս ապահովել արդարությունը և հաշվի առնել կրիմինալոգիական իրողությունները: Մասնավորապես, հոգեբանական հայեցակարգի շրջանակներում դիտավորությունն առկա է այն դեպքում, երբ անձը գիտակցում է իր արարքի փաստական հանգամանքները և դրանց սոցիալական նշանակությունը: Ակնհայտ է, որ դիտավորության օրենսդրական բնորոշումը թույլ չի տալիս լիովին հիմնավորել քրեական պատասխանատվությունը աֆեկտի, ծանր հարբածության վիճակում կատարված հանցագործությունների համար:

Ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքի հետ է առնչվում իրավաբանական կամ փաստական սխալի ինստիտուտը: Այս հարցը ներկայումս որևէ օրենսդրական լուծում չի ստացել: Մինչդեռ շատ երկրների քրեական օրենսդրություններում սխալի ինստիտուտը մանրամասն կարգավորվում է, ինչը նպաստում է օրենքի միասնական կիրառմանը և ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքի ապահովմանը:

Աշխարհի շատ երկրների քրեական օրենսգրքերը հիմնվում են անձի հայեցակարգի վրա, համաձայն որի՝ պատժվում է հանցանք կատարած անձը, ուստի պատիժը պետք է համապատասխանի անձի հանրային վտանգավորությանը: Այս հայեցակարգը ավելի պրագմատիկ բնույթ ունի: Պատժի հիմնական նպատակը այստեղ հանցանք կատարած անձին ուղղելն է և նրա ռեսոցիալիզացիան: Մեր քրեական օրենսգրքը, ինչպես արդեն ասացինք, հիմնված է արարքի հայեցակարգի վրա, որը շատ դեպքերում թույլ չի տալիս ոչ միայն ապահովել արդարության սկզբունքը, ինչի մասին արդեն նշել ենք, այլև պրագմատիկ ու ժամանակակից պայմաններին ու քրեական իրավունքի տեսությանը համապատասխան քրեաիրավական քաղաքականություն իրականացնել: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում հանցագործությունները դասկարգվում են ըստ օ-

րենքում նախատեսված պատժի խստության: Դրանով պայմանավորված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձը չի կարող ասենք ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Բայց հարցն այն է, որ շատ դեպքերում այսպես կոչված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձը կարող է իրենից ավելի քիչ հանրային վտանգավորություն ներկայացնել, քան միջին ծանրության հանցանք կատարածը: Օրինակ՝ անձը ծանր հանցագործության մեջ հանդես է եկել օժանդակողի դերում, կամ առկա են բազմաթիվ մեղմացնող հանգամանքներ և այլն: Ըստ այդմ էլ դատարանը այնպիսի մեղմ պատիժ է նշանակել, որը հավասարազոր է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար նախատեսված պատժին: Սակայն, քանի որ հանցագործությունների դասակարգման հիմքում դրվում է օրենքով նախատեսված պատժաչափը, ապա անձի արարքը համարվում է ծանր հանցագործություն՝ դրանից բխող իրավական հետևանքներով:

Կարծում ենք, որ այս տեսակետից քրեական օրենսգրքը լուրջ վերանայման կարիք ունի:

Լուրջ վերանայման կարիք ունի պատժի համակարգը: Գործող օրենսդրության պայմաններում հաճախ դատարանը ազատազրկմանն այլընտրանք չի ունենում: Այստեղից էլ ազատազրկում պատժատեսակի չարդարացված հաճախակի կիրառումը, ինչն արդեն պրոբլեմներ է ստեղծել քրեակատարողական հիմնարկների համար: Բացի այդ՝ ազատազրկում պատժատեսակի հաճախակի կիրառումը կարող է նպաստել հասարակական հարաբերությունների քրեականացմանը, գողական օրենքների տարածմանը քաղաքացիական հասարակության մեջ: Մեր դատարանները հաճախ ելքը գտնում են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով, բայց այս ինստիտուտի ոչ հստակ և բացերով ու թերություններով աչքի ընկնող օրենսդրական կարգավորումը չի նպաս-

ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

տուն պատժողական քաղաքականության արդյունավետությանը: Կարծում ենք, որ խնդրի լուծման ուղիներից մեկը ազատագրված իրական այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների ցանկի ընդլայնումն է և դրանց կիրառման համար արդյունավետ ու գործուն մեխանիզմների ներդրումը: Ներկայումս ազատագրվածն այլընտրանք հանդիսացող հանրային աշխատանքները արդյունավետ չեն և հիմնականում նշանակվում են տուգանքի վճարման անհնարինության դեպքում: Ունենք կալանք պատժատեսակը, որը նույնպես ըստ էության չի կիրառվում. պատճառներից մեկը, մեր կարծիքով, երկար ժամկետն է (երեք ամիս տևողությամբ շոկային էֆեկտը, մեր կարծիքով, հիմնավորված չէ):

Մեկ այլ ուղի է քրեական պատասխանատվությունից ու պատժից ազատելու ինստիտուտների կատարելագործումը: Կարծում ենք, օրինակ, որ լուրջ կատարելագործման կարիք ունեն տուժողի հետ հաշտվելու կամ գործուն զղջալու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու, օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտները: Վերջինս, փաստորեն, անպատժելիությանը նպաստող ինստիտուտ է դարձել, որովհետև ոչ մի լուրջ զրկանք չի պատճառում դատապարտյալին, դատապարտյալի հետ էլ ոչ մի վերականգնողական աշխատանք չի տարվում: Կարծում ենք նաև, որ ժամանակն է քննարկել մեր օրենսդրության մեջ այնպիսի ինստիտուտների ներմուծման հարցը ինչպիսիք են մեղացիան, տրանսակցիան:

Շատ կարևոր է տուժողի իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունը: Կարծում ենք, որ պատժի համակարգը և պատժատեսակները պետք է նպատակաուղղված լինեն նաև հանցագործությամբ պատճառ-

ված վնասի հատուցմանը: Այս տեսանկյունից, օրինակ, մեր կարծիքով, վերանայման կարիք ունի գույքի բռնագրավում և տուգանք պատժատեսակների նկատմամբ մոտեցումը. դրանք առաջին հերթին պետք է նպատակաուղղված լինեն պատճառված վնասի հատուցմանը: Մինչդեռ գործող օրենսդրության պայմաններում այս պատժատեսակները գրեթե նման գործառույթ չեն կատարում: Մասնավորապես, ՀՀ քր. օր.-ի 55 հոդվածի համաձայն՝ գույքի բռնագրավումը դատապարտյալի սեփականություն համարվող գույքը կամ դրա մի մասը հարկադրաբար և անհատույց վերցնելն է՝ ի սեփականություն պետության: Ընդ որում, ոչ մի խոսք չի ասվում տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու ապահովման մասին: Հարց է առաջանում, թե ինչու ի սեփականության պետության, եթե հանցանքի կատարումը վկայում է նաև այն մասին, որ պետությունը լավ չի կատարել մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության, հասարակական կարգի պահպանության իր գործառույթը: Այլ հարց է, եթե վնասը պատճառվել է պետությանը: Բայց եթե վնասը պատճառվել է անհատին, կազմակերպությանը, ապա, մեր կարծիքով, գույքի բռնագրավման առաջնային նպատակը պետք է լինի նրանց պատճառած վնասի հատուցումը, և եթե հանցավորը հնարավորություն չունի հատուցելու պատճառած վնասը, ապա բռնագրավված գույքի հաշվին առաջին հերթին պետք է ապահովվի տուժողին պատճառված վնասի հատուցումը:

Մեկ այլ հարց է տուգանք պատժատեսակի կարգավորումը: Այն նախատեսված է որպես հիմնական պատիժ: Կարծում ենք, սակայն, որ այն չափերը, որոնք նախատեսված են գործող օրենսգրքում, հիմնական պատժի համար շատ փոքր են: Ասվածը լավ երևում է, օրինակ, տնտեսական հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածների սանկցիաներում: Ընդ որում, փոքր չափերով տուգանքի հետ որպես այլընտ-

րանք նախատեսվում է ազատագրվումը՝ ասենք՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով. խախտվում է համամասնությունը:

Քննարկման ենթակա խնդիր է նաև տուգանքի չափի որոշման հարցը: Կարծում ենք՝ ճիշտ կլիներ տուգանքի ամրագրված չափից անցնել տուգանքի չափը հանցանք կատարած անձի եկամուտների չափով որոշելու կարգին:

Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել անչափահասների քրեական պատասխանատվության ու պատժի հարցերին: Կարծում ենք, որ մեր քրեական օրենսգրքում այս հարցերը շատ դեպքերում թերի են կարգավորված: Մասնավորապես, վերանայման կարիք ունի անչափահասների համար նախատեսված պատժի համակարգը: Փաստորեն գործում է միայն ազատագրվում պատժատեսակը, որովհետև մյուս պատժատեսակները օրենսդրական ոչ հստակ կարգավորման պատճառով արդյունավետ չեն: Բացի այդ՝ պետք է հստակ իմանալ, որ անչափահասների պատասխանատվության ու պատժի նպատակը առաջին հերթին պետք է նպատակաուղղված լինի նրանց դաստիարակությանը և ոչ թե պատժելուն: Դատարանները ելքը գտնում են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով, բայց ինչպես արդեն նշել ենք, այս ինստիտուտը իրեն չի արդարացնում: Մեր կողմից կատարված հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում ռեցիդիվը կազմում է մոտ 50%: Ըստ էության չի գործում նաև դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների ինստիտուտը: Կարծում ենք՝ ժամանակն է լուրջ մտածելու յուվենալ արդարադատության համակարգի ստեղծման մասին: Բացի այդ՝ կարծում ենք վերանայման կարիք ունի անչափահասություն համարվող տարիքը: Դրանք քրեական և մանկավարժության մեջ վաղուց ապացուցված է, որ 18 տարին լրացած անձը դեռևս լիովին ձևավորված չէ. հիմնականում անձի լիովին ձևավորման մասին կարող է խոսք լինել 21 տարեկա-

նից: Ուստի ճիշտ կլիներ այս օրինաչափությունը հաշվի առնել քրեական օրենսդրության մեջ:

Մխալներ և հակասություններ

Սրանք դրսևորվում են բազմաթիվ ինստիտուտներում և բազմազան ձևերով. հանցակազմի սխալ նկարագրություն, լեզվական անճշտություններ, սխալ կետադրման պատճառով օրենքի իմաստի աղավաղում, հարցի ոչ ամբողջական, սխալ լուծում և այլն:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 131-ը պատասխանատվություն է նախատեսում մարդուն առևանգելու համար, որտեղ հանցագործության այս տեսակը բնորոշվում է հետևյալ կերպ. «Խաբեության, վստահությունը չարաշահելու, բռնության կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիքի միջոցով մարդուն գաղտնի կամ բացահայտ առևանգելը...»: Ինչպես տեսնում ենք, հոդվածում տրվում է մարդուն առևանգելու եղանակների սպառնիչ ցանկը: Ստացվում է, որ եթե մարդուն առևանգեն, ասենք, նրա անօգնական վիճակն օգտագործելով, ապա հանցակազմը կբացակայի:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 177-ը պատասխանատվություն է նախատեսում գողության համար: Հոդվածի առաջին մասը ունի հետևյալ բովանդակությունը. «Գողությունը՝ ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը, զգալի չափերով՝ պատժվում է...»: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ հանրահայտ ճշմարտություն է, որ հոդվածի առաջին մասում նախատեսվում է հանցագործության հասարակ տեսակը, այսպես կոչված հիմնական հանցակազմը, իսկ մյուս մասերում ծանրացնող հանգամանքներով հանցակազմերը: Նույն 177 հոդվածի երկրորդ մասում նախատեսված են, օրինակ, գողության հանցակազմի հետևյալ ծանրացնող հանգամանքերը՝ կրկին անգամ, խոշոր չափերով, մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ, բնակարան, պահեստարան, շինություն ապօրինի մուտք գործելով: Ընդ որում, ծանրացնող հանգամանքները կարող են առկա

ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

լինել միայն այն դեպքում, երբ անձի արարքում արդեն իսկ առկա է հիմնական հանցակազմը: Պրակտիկայում վեճերի տեղիք է տվել այն հարցը, թե արդյոք շինությունն ապօրինի մուտք գործելով մանր չափերով կատարված գողությունը կարող է որակվել 177 հոդվածի երկրորդ մասով: Եթե հիմնվենք օրենքի քերականական մեկնաբանության վրա, ապա, այո, որովհետև 177 հոդվածի առաջին մասում «...հափշտակություն» բառից հետո դրված ստորակետը ցույց է տալիս, որ գողության հանցակազմը ուղղակի մեկ ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունն է, իսկ առաջին մասը պարզապես պատասխանատվություն է նախատեսում զգալի չափերով գողության համար: Սակայն, ամբողջ խնդիրն այն է, որ հափշտակության չափը հանցակազմի կառուցվածքային տարրի նշանակություն ունի. հափշտակության չափը դրված է քրեորեն պատժելի հափշտակությունը վարչական զանցանք համարվող հափշտակությունից սահմանազատելու հիմքում, խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը նախատեսված են որպես հանցագործության ծանրացնող հանգամանքներ: Նման պայմաններում հարց է առաջանում, թե որն է գողության հասարակ տեսակը հիմնական հանցակազմը: Փաստորեն այն գոյություն չունի: Բայց քրեաիրավական տեսանկյունից դա արևոտ է:

Մեկ այլ հիմնախնդիր է հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքների հարցը: Մեր կարծիքով, շատ դեպքերում դրանք անհիմն են նախատեսվում և հակասությունների պատճառ են դառնում: Օրինակ՝ շատ լավ գիտենք, թե ինչ վեճերի տեղիք է տալիս այն իրադրությունը, երբ հանցակազմում որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված է այլ հանցագործության հետ զուգորդված լինելու հանգամանքը: Դա շատ լավ երևում է սպանության ծանրացնող հանգամանքների հետ կապված: Միշտ

վեճերի տեղիք է տալիս այն հարցը, թե արդյոք արարքը պետք է որակել հանցագործությունների համակցությամբ: Օրինակ՝ սպանությունը՝ զուգորդված մարդուն առևանգելու հետ, արդյոք պետք է որակվի որպես ծանրացնող հանգամանքներով սպանություն և մարդուն առևանգել, թե՞ բավական է միայն արաքի որակումը որպես ծանրացնող հանգամանքներով սպանություն: Եթե համակցությամբ ենք որակում, ապա ստացվում է, որ անձը նույն հանցագործության համար կրկնակի է պատժվում: Իսկ եթե բավարարվում ենք միայն որպես ծանրացնող հանգամանքներով սպանություն որակելով, ապա կարծես թե անձը մեկ հանցագործության համար է պատասխանատվության ենթարկվում: Կարծում ենք՝ հարցի լուծումը նման կարգի ծանրացնող հանգամանքներ նախատեսելուց ձեռնպահ մնալն է, մասնավորապես նկատի ունենանք, որ այլ ծանրացնող հանգամանքները (օրինակ՝ այլ հանցանքի կատարումը թաքցնելու կամ հեշտացնելու նպատակով, շահադիտական դրդումներով, անձի կամ նրա մերձավորի՝ կապված այդ անձի կողմից իր ծառայողական գործունեության կամ հասարակական պարտքի կատարման հետ և այլն) փակում են հարցը:

Մեր քրեական օրենսգիրքը հրաժարվեց կրկնակիության ինստիտուտից: Կարծում ենք, որ դա ճիշտ է: Բայց, միևնույն ժամանակ, մեր կարծիքով, հարցի լուծումը ամբողջական ու հիմնավոր չի իրականացվել: Նախ՝ նախատեսվել է ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու մի կարգ, որը, մեր կարծիքով, ոչնչով չի նպաստում պրոֆեսիոնալ և ռեցիդիվային հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությանը. միայն պատժի նվազագույն շեմը սահմանելը պատժի այն խստացումը չէ, որը տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է: Աշխարհի երկրների մեծ մասի քրեական օրենսդրություններում նախատեսվում է ռեցիդիվի դեպքում պատժի էական խստացման հնարավորություն: Բացի այդ՝ կրկնակիությունը որ-

պես հանցակազմի հատկանիշ վերացնելը չի նշանակում, որ հատուկ ռեցիդիվի կամ դատվածության հետ չկապված կրկնակիության դեպքերի պատժելիության հարցերը պետք է աչքաթող արվեն: Շատ օրենսդրություններ պատժի նշանակման հատուկ կարգ են սահմանում նաև այս դեպքերի համար:

Սխալների ու հակասությունների մի խումբ էլ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի և ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերի ու ՀՀ Սահմանադրության միջև առկա հակասություններին: Սասնավորապես, կարծում ենք՝ հակասություն է առկա ՀՀ քր. օր.-ի 42 հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 5-րդ մասերի ու «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի միջև, համաձայն որի՝ անձին կյանքից զրկելը անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում պետք է պայմանավորված լինի բացարձակ անհրաժեշտությամբ: Մինչդեռ 42 հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը միասին ընթերցելու դեպքում ստացվում է, որ մեր քր. օր.-ը թույլ է տալիս կյանքից զրկելով պաշտպանությունն իրականացնել նաև այն դեպքում, երբ դա պայմանավորված չի եղել բացարձակ անհրաժեշտությամբ: Միջազգային պայմանագրերի դրույթները ամբողջությամբ չեն արտացոլում կամ սխալ են արտացոլում խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները նախատեսող որոշ հանցակազմեր և այլն:

Բացեր

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը և քրեական օրենսդրության նորմերի վերլուծությունը ցույց են տալիս, որ շատ հարցեր իրենց օրենսդրական լուծումը չեն ստացել: Օրինակները շատ են:

Այսպես, քրեական իրավունքի տեսությանը հայտնի է քրեաիրավական նորմերի մրցակցության ինստիտուտը, երբ կատարված արարքի կամ իրադրության հատկա-

նիշները առկա են քրեական օրենսգրքի՝ մեկից ավելի տարբեր հոդվածներում, և հարց է առաջանում, թե որ նորմը պետք է կիրառվի տվյալ իրադրության կապակցությամբ: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ այս հարցը կարգավորված է, այն կարգավորված է նաև մի շարք երկրների քրեական օրենսդրություններում: Մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հարցի ոչ մի լուծում չի պարունակում, ինչը գործնական դժվարություններ է առաջացնում. պրակտիկայում կարող է կիրառվել հարցի լուծման ցանկացած եղանակ, և հնարավոր չի լինի հավաստել դրա սխալ կամ ճիշտ լինելը:

Մեկ այլ օրինակ: Քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու, պատիժը մեղմացնելու մի շարք ինստիտուտներ: Ընդ որում, կարող են լինել իրադրություններ, որ միաժամանակ առկա լինեն դրանցից մի քանիսի հատկանիշները: Օրինակ՝ հնարավոր է օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակել և պատիժը պայմանականորեն չկիրառել: Ընդ որում, այս երկու ինստիտուտների միջև մրցակցությունը բացակայում է: Հարց է առաջանում, կարո՞ղ է արդյոք դատարանը միաժամանակ կիրառել այս երկու ինստիտուտները: Քրեական օրենքը ըստ էության չի արգելում դա, բայց որքանով է նման մոտեցումը ճիշտ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 15-ի առաջին մասի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս հանցանք կատարած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձինք ենթակա են քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով, եթե նրանց կատարած արարքը ճանաչված է հանցագործություն դրա կատարման վայրի պետության օրենսդրությամբ, և եթե նրանք չեն դատապարտվել այլ պետությունում: Նշված անձանց դատապարտելիս, պատիժը չի կարող գերազանցել օտա-

ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

րերկրյա այն պետության օրենքով նախատեսված պատժի վերին սահմանը, որի տարածքում կատարվել է հանցանքը»: Նշված նորմի գործնական կիրառումը կարող է դժվարություններ առաջացնել: Մասնավորապես, ինչպես վարվել այն դեպքում, երբ ՀՀ տարածքից դուրս կատարված արարքի համար կատարման վայրի պետության օրենսդրությամբ այնպիսի պատիժ է նախատեսված, որը ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի համակարգում առկա չէ:

Կարելի էր շատ օրինակներ բերել, բայց բավարարվենք այսքանով:

Կարծում ենք, որ վերոգրյալը բավարար է ՀՀ քրեական օրենսգրքի արմատական բարեփոխման անհրաժեշտությունը հիմնավորելու համար: Ընդ որում, հայեցակարգային սխալներն ու կրիմինալոգիական իրականության անտեսումը վերացնելը հնարավոր է միայն նոր քրեական օրենսգրքի շրջանակներում, որովհետև հայեցակարգային մեկ դրույթի փոփոխությունը հանգեցնում է բազմաթիվ քրեաիրավական նորմերի և ամբողջ քրեական օրենսգրքի տրամաբանության փոփոխության: Նույնիսկ միայն սխալներն ու հակասությունները վերացնելու դեպքում իրականում խոսքը կարող է նոր քրեական օրենսգրքի մասին լինել, որովհետև սխալներն ու հակասություններն այնքան շատ են, որ ամռչվում են գործող օրենսգրքի հողվածների մոտ 90 տոկոսին, և դրանց շտկումը կհանգեցնի ամբողջ քրեական օրենսգրքի կառուցվածքի ու բովանդակության փոփոխության:

Վերոգրյալի հիման վրա, կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի արմատական բարեփոխումը կարող է իրականացվել նոր քրեական օրենսգրքի ընդունելու ճանապարհով: Իհարկե նոր քրեական օրենսգրքը պետք է պահպանի այն լավագույնը, ինչն առկա է գործող քրեական օրենսգրքում, և զերծ մնա այնպիսի հեղափոխական բնույթի փոփոխություններից, որոնք մեր

պայմաններում կարող են դժվարացնել կամ անհնարին դարձնել դրա կիրառումը:

Քրեական օրենսգրքը պետք է հիմնվի կրիմինալոգիական իրողության վրա և հաշվի առնի այն: Այս տեսանկյունից անչափ կարևոր է հանցակազմերը կառուցելիս, ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանքներ նախատեսելիս հաշվի առնել ոչ միայն քրեական իրավունքի դոգմատիկան, այլև բժշկության, հոգեբանության և այլ գիտությունների նվաճումները: Բացի այդ՝ առանձին հանցատեսակների համար սանկցիաները նկարագրելիս պետք է հաշվի առնել ոչ միայն հանցագործության տվյալ տեսակով պատճառվող վնասի չափը, այլև այն, թե հանցագործության այդ տեսակը կատարող անձինք ինչպիսի կրիմինալոգիական բնութագիր ունեն, ինչ հանրային վտանգավորություն են ներկայացնում:

Քրեական օրենսգրքը պետք է հիմնվի «անձի հայեցակարգի» վրա: Անհրաժեշտ է հասկանալ, որ օրենքը պատժում է ոչ թե հանցագործությունը, այլ հանցանք կատարողին: Ըստ այդմ էլ՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, պատիժ նշանակելու, պատժից կամ պատասխանատվությունից ազատելու հարցերը անհրաժեշտ է կարգավորել հիմք ընդունելով ոչ թե հանցագործության պատկանելությունը դասակարգման այս կամ այն խմբին, այլ հանցանք կատարողի անձնավորությունը, նրա հանրային վտանգավորությունը, կրիմինալոգիական բնութագիրը, ուղղման և ռեսոցիալիզացիայի հնարավորությունները:

Անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակով հետևողականորեն ապահովել ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը: Դրա համար պետք է օրենսդրորեն կարգավորել իրավաբանական ու փաստական սխալի ինստիտուտները, լուծել մեղքի ձևի ու տեսակի խնդիրը աֆեկտի և հարբածության վիճակում հանրորեն վտանգավոր արարք կատարելու դեպքերում:

Անհրաժեշտ է վերանայել պատժի համակարգը և դրանում նախատեսել ազա-

տագրկմանը այլընտրանք հանդիսացող գործուն պատժատեսակներ, կատարելագործել եղածները, նախատեսել քրեական պատասխանատվությանը այլընտրանք հանդիսացող միջոցներ, կատարելագործել եղածները, ինչը թույլ կտա տնտեսելու քրեաիրավական հարկադրանքը: Քրեաիրավական հարկադրանքի տնտեսումը կարող է իրականացվել նաև Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներից ազատագրվում պատժատեսակը հնարավորինս բացառելով կամ դրա ավելի կարճ ժամկետներ նախատեսելով (դեպենալիզացիա):

Քրեական օրենսգիրքը պետք է մեծ ուշադրություն դարձնի տուժողի շահերի պաշտպանությանը և պատճառված վնասի հատուցմանը: Այս տեսանկյունից կատարելագործման կարիք ունեն գույքային սանկցիաները: Աշխարհի շատ երկրների քրեական օրենսդրություններում ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն արտացոլված է այն հանգամանքը, որ դրանք նպատակաուղղված են պատճառված վնասի հատուցմանը: Ընդ որում, այս սանկցիաները խիստ մանրակրկիտ կարգավորում են ստանում:

Անհրաժեշտ է իրականացնել որոշ արարքների ապաքրեականացում և քրեականացում:

Ապաքրեականացումը պետք է վերաբերի այն արարքներին, որոնց քրեականացումը իրականացվել է պահի ազդեցության տակ, մեկ կոնկրետ դեպքի առնչությամբ՝ առանց հաշվի առնելու արարքների քրեականացման կանոններն ու օրինաչափությունները (մասնավորապես ՀՀ քր. օր.-ի հոդվածներ 225.1 314.1, 334.1 և այլն): Ապաքրեականացման են ենթակա նաև ոչ մեծ ծանրության որոշ հանցատեսակներ, որոնք կարող են դասվել վարչական իրավախախտումների շարքը: Բացի այդ՝ մեր կարծիքով կարելի է ապաքրեականացնել որոշ տնտեսական հանցագործություններ, որոնք քաղաքացիաիրավական կարգավորում են ենթադրում (հոդվածներ 191, 198 և այլն):

Քրեականացումը պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով. միջազգային պարտավորություններ, գլոբալ գործընթացներ, գիտատեխնիկական առաջընթաց (մասնավորապես՝ կիբեռհանցավորություն, գենետիկայի, բժշկագիտության բնագավառում ներկայումս տարածում ստացող հանրավտանգ արարքներ և այլն):

Պետք է խստացնել քրեական պատասխանատվությունը կրկնահանցագործների նկատմամբ՝ նախատեսելով նրանց նկատմամբ պատժի նշանակման այնպիսի կարգ, որն իրականում կհամապատասխանի այդ անձանց հանրային վտանգավորության աստիճանին:

Անհրաժեշտ է ապահովել քրեական օրենսգրքում նորմերի ձևակերպման հստակությունը, անհակասականությունը, իրավական որոշակիությունը, բացառել լեզվական անճշտությունները, հակասությունները այլ իրավական ակտերի հետ:

Կարծում ենք՝ քրեական օրենսգիրքը պետք է ունենա հասկացությունների ցանկ՝ դրանց բովանդակության պարզաբանմամբ, ինչը զգալիորեն կհեշտացնի իրավակիրառողի գործը, կապահովի հասկացությունների միատեսակ ըմբռնումը և օրենքի միատեսակ մեկնաբանությունն ու կիրառումը:

Քրեական օրենսգիրքը պետք է հնարավորինս մանրամասն կարգավորի հարցերը և կարգավորի ամենատարբեր հնարավոր իրադրությունները: Կարծում ենք, որ այն՝ ինչը կարելի է օրենքով կարգավորել, պետք է կարգավորվի: Այս տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի պատժի նշանակմանը, քրեական պատասխանատվությունից ու պատժից ազատելուն վերաբերող դրույթների հստակ, մանրամասն նկարագրությունը:

Նշված միջոցառումները կարող են էապես նվազեցնել քրեական օրենսգրքի կոռուպցիոն ռիսկայնությունը:

Պետք է ապահովել քրեական օրենսգրքի համապատասխանությունը վավերացված միջազգային պայմանագրերին և ՀՀ Սահմանադրությանը: